

СТАНОВИЩЕ

от проф. дсн Анна Иванова Мантарова,
Институт по философия и социология при БАН,
на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по професионално направление
3.1 Социология, антропология и науки за културата
на тема

„ТРАФИК НА ХОРА В БЪЛГАРИЯ – МЕРКИ И ПОЛИТИКИ ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ЯВЛЕНИЕТО“

с автор **Любка Андонова Костадинова**

Общо описание на представените материали

Любка Костадинова е бакалавър по публична администрация. Магистърската програма, която е преминала е по национална сигурност, а магистърската ѝ теза е „Трафик на хора – съвременна форма на робство“ - факт, който показва траен интерес към проблематиката. С нея я свързва и работата ѝ от 2012 година насам в Комисията по борба с трафика на хора.

Авторката е представила дисертационен труд в обем от 254 страници, включващ основен текст, включително 6 таблици и 8 фигури, библиография, самооценка на приносите, списък на публикациите и 3 приложения – въпросници за емпиричните изследвания. Библиографията е изключително богата и като съдържание, и като видово разнообразие. Съдържа 283 източника – научни публикации, нормативни и политически документи, източници на статистическа и друга емпирична информация на български и международни институции и организации.

Авторефератът отговаря на нормативните изисквания и установените стандарти и в структурен, и в съдържателен план. Дисертантката е съумяла добре да обобщи и представи основните моменти в дисертацията, акцентирайки на главните изводи и изследователски резултати.

Приносите са коректно формулирани.

Съдържателен анализ на дисертационния труд и постиженията на кандидата

Дисертационният труд е структуриран в Увод, четири глави и Заключение.

В увода авторката обосновава социалната значимост на проблема – трафикът на хора е изключително доходоносна практика, която „еволюира и се адаптира спрямо социално-икономическите условия и глобалната мобилност“ и е тясно свързан с редица други престъпления. При това „Особено предизвикателство в развитието на трафика на хора, представлява интегрирането му в дигиталното пространство“.

По-нататък са представени целта на изследването, задачите, хипотезите, методите, които ще се използват, тезата, очертани са тематичните и методологически оси на изследването.

Забелязва се известно разминаване относно целта. На с. 13 е казано **„Настоящият дисертационен труд цели да анализира как исторически наследени социални неравенства и дигитално подпомагани механизми за набиране влияят върху разпространението на трафика на хора и да предложи научно обосновани препоръки за по-ефективна превенция, ранна идентификация и устойчиво възстановяване на жертвите.“** А при дефиниране на целта и задачите на с. 15 е направено известно стесняване - **„Целта на настоящият дисертационен труд е да се разкрие състоянието и да се анализират и оценят мерките и политиките за противодействие на трафика на хора с оглед на тяхната ефективност в съответствие с международните и европейски стандарти и възможности за усъвършенстване.“** Реално в работата е реализирана по-обширната цел, което определено е значителен плюс.

Целта прецизно е декомпозирана в отделни задачи, чрез решаването на които ще се реализира.

Що се отнася до тезата, много добро впечатление прави системният подход - внасянето на явлениято и съответно мерките за ограничаването му в широк социален контекст „Разработването на успешна стратегия за прилагане на политики за противодействие, насочени към уязвимите социални групи изисква познаване и разбиране на ключовите му компоненти, тяхната обусловеност и средата на развитие.“

Определено висока положителна оценка заслужава изборът на интердисциплинарен подход при изследването на това сложно и силно променящо се под влияние на динамиката на средата явление.

В Първа глава „Исторически и контекстуални основи на трафика на хора“ авторката е подхождала исторически и е проследила еволюцията на институцията на робството и неговите социални измерения във времева перспектива. Определено принос към теорията е по-нататъшното разработване на тезата за трафика на хора като модерна форма на робство, което авторката поставя в различни времеви контексти. Определено висока оценка заслужава разглеждането на трафика в сектори и условия, различни от проституцията - дълго доминирала концептуализация, която пренебрегва другите експлоатационни форми. Друг тематичен фокус са движенията за премахване на робството в глобален мащаб.

Насочвайки се към идентифициране на детерминантите на трафика на хора, авторката обръща особено внимание на принудата, на разнообразието на нейния характер и на необходимостта да се навлезе в дълбочина на социално-икономическите и културни реалности, които оформят индивидуалните избори. Изводът е, че за да бъде противодействието на трафика ефективно, “то следва да се основава на разбиране на контекста, уязвимостта и асиметричната власт, които стоят в основата на експлоатацията.” А за това е необходимо прилагането на комплексен подход – “успешното противодействие изисква синергия между историческа памет, икономически мерки, социална политика и безусловна защита на човешките права.”

Втора глава “Теоретична концептуализация на трафика на хора” дава теоретичната рамка на дисертацията, като разглежда трафика на хора през призмата на няколко допълващи се социологически перспективи и очертава структурните предпоставки, които поддържат явлението. С аргументи тя доказва, че трафикът е “сложна социална система, в която правни, икономически и културни фактори се преплитат и генерират условия за експлоатация.”

Подчертано е фундаменталното значение на въвеждането от Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора през 2005 г. на нов подход към явлението, фокусиран върху правата на човека, подход, който

поставя в центъра жертвата и ориентира към търсене на комплексен, холистичен и секторен отговор.

Важен научно-теоретичен принос е *конструирането на аналитична рамка, която обединява класическия модел „push–pull–retain“ със съвременната дигитализация*. Подробно е представен и анализиран преходът от традиционни към хибридни и изцяло дигитални методи за набиране и контрол на жертвите, включващи чат-ботове и алгоритми за таргетиране реклами, използване на криптовалути за заплащане на услуги, комуникация през криптирани платформи и пр. и са очертани техните следствия - висока степен на анонимност и минимална проследимост.

От анализа авторката извежда няколко много важни извода относно адаптивността на трафикантите, *необходимостта от комплексни, навременни и адекватни действия на законодателя и другите държавни органи и особено за необходимостта от проактивен мониторинг на онлайн средата и въвеждане на задължителни стандарти за онлайн платформи, както и мултидисциплинарни подходи, които да комбинират социална работа, правна помощ и финансови разследвания*.

Специално искам да отбележа нещо относително рядко привличащо вниманието - авторката насочва към *необходимост от фокусиране на върху ролята на жените*, които традиционно са възприемани като жертва, а всъщност част от тях са или се превръщат в извършители.

В трета глава **“Емпирична рамка и верификации”** е представено проведеното емпирично изследване, което включва анкета с ученици и дълбочинни интервюта с експерти и с жертви на трафик. То е подготвено в пълно съответствие с високите професионални стандарти. Всички елементи са много прецизно разработени. Умело са съчетани количествени и качествени методи, което предполага много висока познавателна стойност.

Ценността и приносът на емпиричното изследване са в няколко насоки. Първо, макар и регионално, то **рисува една актуална многоизмерна и многопластова картина**. Второ, тази картина на явлениято е **поставена в контекста на обществото като система и са очертани съществуващите сложни взаимовръзки и влияния**. Трето, **акцентирано е на изведените връзки с он-лайн поведението и съдържащите се рискове за въвлечане**.

Сред изводите, особено с оглед на превенцията, бих насочила вниманието към казаното от авторката, че “макар общата информираност сред младежите да е относително висока, знанието остава фрагментирано, а конкретните механизми за защита са слабо познати. Социално-икономическите затруднения, бедността и безработицата продължават да създават уязвимост, докато интернет и социалните мрежи се утвърждават като основни канали за вербовка.”

Общият извод е, че е нужен **“холистичен модел, при който нормативното, финансовото, човешкото и академичното звено да работят в синхрон.”**

Четвърта глава **„Противодействие на трафика на хора в България“** разглежда задълбочено политиките и мерките за противодействие на трафика на хора в България. Личи детайлно и задълбочено познаване на нормативната база и институционалните практики. На тази база са **формулирани стратегически и конкретни препоръки** с оглед подобряване работата по противодействие на трафика на хора.

Що се отнася до изводите с приложен характер, бих обърнала внимание на обосновката на необходимостта от сертифициране на услугите за жертви на ттрафи, на посочената необходимост от съчетаване на количествени и качествени критерии за оценка на социалните услуги и разработения индикатор.

Отражение на научните публикации на кандидата в литературата

Авторката има четири публикации по темата на дисертационния труд. Цитирания на неини публикации не са посочени. Трябва да се има предвид, че една публикациите е в сборник с доклади от международна конференция, а друга една – в утвърдено издание, което има и електронен вариант, което го прави достъпно на широка аудитория. Предвид на това, може да се каже, че публикациите ѝ имат достатъчна видимост.

Критични бележки на рецензента по представените трудове

Изключително удовлетворена съм от представения дисертационен труд. Критични бележки по съдържанието нямам. С оглед издаване на дисертационния труд, което считам за много нужно, бих препоръчала да се редактират по-внимателно някои пасажки като напр. „Трафикът на хора е типичен пример за трансгранични престъпления, които *засилват развитието си* в епохата на глобализацията през ХХІ век.“; „Емпиричната база данни за

явлението остава непълна, липсват продължителни изследвания върху *динамиката на младите хора като рискова група.....*“; „Структурата на въпросника *следва количествена методология*“, но тези детайли в никакъв случай не намаляват стойността на разработката.

Що се отнася до препоръки, насочени към бъдещата изследователска дейност, то самата авторка ги е очертала много точно – “разширяване на проучването към по-широк кръг образователни и социални контексти – малки населени места, уязвими общности в периферни региони, както и училища с различни профили (професионални гимназии, специализирани училища, вечерни и дистанционни форми)” и лонгитюдни изследвания. Искрено ѝ пожелавам скоро да се появят възможности за реализацията им.

Лични впечатления на рецензента за кандидата

Не познавам лично Любка Костадинова, нямам преки впечатления. Но от представените материали оставам с впечатление, че е изключително осведомена в областта, в която работи и показва не само аналитични възможности, но и умения самостоятелно да подготвя и реализира емпирични изследвания с разнообразни количествени и качествени методи.

Заклучение

Представените материали напълно отговарят на изискванията на ЗРАС. Дисертационният труд е на много високо научно ниво и съдържа както теоретични, така и приложни приноси. Това ми дава основание напълно убедено да гласувам за присъждане на Любка Костадинова на образователната и научна степен „Доктор“ по социология, по професионално направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата.

27.08.2025 г.

проф. дсн Анна Мантарова

OPINION

by Prof. Anna Ivanova Mantarova,

Institute of Philosophy and Sociology at the Bulgarian Academy of Sciences,

on a dissertation

for the award of the educational and scientific degree "Doctor"

in the professional field

3.1 Sociology, Anthropology and Cultural Sciences

on the topic

**"HUMAN TRAFFICKING IN BULGARIA - MEASURES AND POLICIES TO
COUNTER THE PHENOMENON"**

with author Lyubka Andonova Kostadinova

General information about the doctoral student and basic data about the dissertation

Lyubka Kostadinova has a bachelor's degree in public administration. The master's program she completed is in national security, and her master's thesis is "Human Trafficking - a Modern Form of Slavery" - a fact that shows a lasting interest in the issue. Her job since 2012 for the Commission for Combating Human Trafficking is also connected to it.

The author has presented a dissertation thesis in a volume of 254 pages - the main text, including 6 tables and 8 figures, bibliography, self-assessment of contributions, list of publications and 3 appendices – questionnaires for empirical research. The bibliography is extremely rich both in content and in species diversity. It contains 283 sources – scientific publications, regulatory and political documents, sources of statistical and other empirical information of Bulgarian and international institutions and organizations.

The abstract meets the regulatory requirements and established standards both in structural and content terms. The doctoral student has managed to well summarize and present the main points in the dissertation, emphasizing the main conclusions and research results.

The contributions are correctly formulated.

Content analysis of the dissertation work and contributions of the dissertation work

The dissertation is structured in an Introduction, four chapters and a Conclusion.

In the introduction, the author substantiates the social significance of the problem – human trafficking is an extremely profitable practice that “evolves and adapts to socio-economic conditions and global mobility” and is closely related to a number of other crimes. Moreover, “A particular challenge in the development of human trafficking is its integration into the digital space.”

Further, the purpose of the study, the tasks, the hypotheses, the methods that will be used, the doctoral thesis are presented, and the thematic and methodological axes of the study are outlined.

There is some discrepancy regarding the purpose. On p. 13 it is stated that **“The present dissertation aims to analyze how historically inherited social inequalities and digitally assisted recruitment mechanisms influence the spread of human trafficking and to offer scientifically based recommendations for more effective prevention, early identification and sustainable recovery of victims.”**

And when defining the goal and objectives on p. 15, a certain narrowing has been made - **“The goal of this dissertation is to reveal the state and to analyze and evaluate the measures and policies to counter human trafficking in view of their effectiveness in accordance with international and European standards and opportunities for improvement.”** In reality, the broader goal has been realized in the work, which is definitely a significant plus.

The goal is precisely decomposed into separate tasks, through the solution of which it will be realized.

As for the thesis, the systematic approach makes a very good impression - the introduction of the phenomenon and, accordingly, the measures to limit it in a broad social context. **“Developing a successful strategy for implementing countermeasure policies aimed at vulnerable social groups requires knowledge and understanding of its key components, their conditioning and the development environment.”**

The choice of an interdisciplinary approach in the study of this complex and rapidly changing phenomenon under the influence of environmental dynamics deserves a particularly high positive evaluation.

In **Chapter One**, “Historical and Contextual Foundations of Human Trafficking,” the author has taken a historical approach and traced the evolution of

the institution of slavery and its social dimensions in a time perspective. A definite contribution to the theory is the further development of the thesis of human trafficking as a modern form of slavery, which the author places in different time contexts. The examination of trafficking in sectors and conditions other than prostitution - a long-dominant conceptualization that ignores other forms of exploitation should be highly appreciated. Another thematic focus is the movements to abolish slavery on a global scale.

Aiming to identify the determinants of human trafficking, the author pays particular attention to coercion, the diversity of its nature and the need to delve deeper into the socio-economic and cultural realities that shape individual choices. The conclusion is that for countering trafficking to be effective, “it should be based on an understanding of the context, vulnerability and asymmetric power that underpins exploitation.” And this requires the application of a comprehensive approach – “successful counteraction requires synergy between historical memory, economic measures, social policy and unconditional protection of human rights.”

Chapter Two, “Theoretical Conceptualization of Human Trafficking,” provides the theoretical framework for the dissertation, examining human trafficking through the prism of several complementary sociological perspectives and outlining the structural assumptions that sustain the phenomenon. It argues that trafficking is “a complex social system in which legal, economic, and cultural factors intertwine and generate conditions for exploitation.”

The fundamental importance of the introduction by the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings in 2005 of a new approach to the phenomenon, focused on human rights, an approach that places the victim at the center and orients towards the search for a complex, holistic and sectoral response, is emphasized.

An important scientific and theoretical contribution is *the construction of an analytical framework that unites the classic "push-pull-retain" model with modern digitalization*. The transition from traditional to hybrid and fully digital methods of recruitment and control of victims, including chatbots and algorithms for targeted advertising, use of cryptocurrencies for payment of services, communication through encrypted platforms, etc., is presented and analyzed in detail, and their consequences are outlined - a high degree of anonymity and minimal traceability.

From the analysis, the author draws several very important conclusions regarding the adaptability of traffickers, *the need for comprehensive, timely and adequate actions by the legislator and other state authorities, and especially the need for proactive monitoring of the online environment and the introduction of mandatory standards for online platforms, as well as multidisciplinary approaches that combine social work, legal assistance and financial investigations.*

I would especially like to note something relatively rare that attracts attention - the author points to *the need to focus on the role of women*, who are traditionally perceived as victims, but in fact some of them are or are becoming perpetrators.

The **Third chapter**, "Empirical Framework and Verifications," presents the empirical research conducted, which includes a survey of students and in-depth interviews with experts and victims of trafficking. It is prepared in full compliance with high professional standards. All elements are very precisely developed. Quantitative and qualitative methods are skillfully combined, which implies a very high cognitive value.

The value and contribution of the empirical study are in several directions. First, although regional, it *paints a current multidimensional and multilayered picture*. Second, *this picture of the phenomenon is placed in the context of society as a system and the existing complex interrelationships and influences are outlined*. Third, *the emphasis is on the inferred connections with online behavior and the risks of involvement contained*.

Among the conclusions, especially with regard to prevention, I would draw attention to what the author said that "although general awareness among young people is relatively high, knowledge remains fragmented, and specific protection mechanisms are poorly understood. Socio-economic difficulties, poverty, and unemployment continue to create vulnerability, while the Internet and social networks are establishing themselves as the main channels for recruitment."

The general *conclusion is that a "holistic model is needed in which the regulatory, financial, human and academic units work in sync."*

The **Fourth chapter**, "Countering human trafficking in Bulgaria," examines in depth the policies and measures to combat human trafficking in Bulgaria. It shows a detailed and in-depth knowledge of the legal framework and institutional practices. On this basis, *strategic and specific recommendations have been formulated* with a view to improving the work to combat human trafficking.

As for the conclusions of an applied nature, I would draw attention to the justification for the need to certify services for victims of trafficking, the stated need to combine quantitative and qualitative criteria for evaluating social services, and the developed indicator.

Reflection of the candidate's scientific publications in the literature

The author has four publications on the topic of the dissertation. Citations of her publications are not indicated. It should be borne in mind that one of the publications is in a collection of reports from an international conference, and another one - in an established edition, which also has an electronic version, which makes it accessible to a wide audience. Given this, it can be said that her publications have sufficient visibility.

Critical notes and recommendations

I am extremely satisfied with the presented dissertation. I have no critical remarks on the content. In view of publishing the dissertation, which I consider very necessary, I would recommend editing more carefully some passages such as: "Human trafficking is a typical example of cross-border crimes that are *intensifying their development* in the era of globalization in the 21st century."; "The empirical database on the phenomenon remains incomplete, there is a lack of long-term research on the *dynamics of young people* as a risk group...."; "The structure of the questionnaire follows a *quantitative methodology*," but these details in no way reduce the value of the work.

As for recommendations aimed at future research, the author herself has outlined them very precisely – “expanding the study to a wider range of educational and social contexts – small settlements, vulnerable communities in peripheral regions, as well as schools with different profiles (vocational high schools, specialized schools, evening and distance learning forms)” and longitudinal studies. I sincerely wish her that opportunities for their implementation will soon arise.

Reviewer's personal impressions of the candidate

I do not know Lyubka Kostadinova personally, I have no direct impressions. However, from the materials presented, I am left with the impression that she is extremely knowledgeable in the field in which she works and shows not only analytical capabilities, but also the skills to independently prepare and implement empirical research using a variety of quantitative and qualitative methods.

Conclusion

The submitted materials fully meet the requirements of the Bulgarian Academy of Sciences. The dissertation work is of a very high scientific level and contains both theoretical and applied contributions. This gives me reason to vote with full conviction for awarding Lyubka Kostadinova the educational and scientific degree "Doctor" in sociology, in the professional field 3.1 Sociology, Anthropology and Cultural Sciences.

27.08.2025

Prof. DSc Anna Mantarova